

Journalisme, den moderne orientalistes levevej

«Der hersker i alt Fald her til Lands en nær Forbindelse mellem orientalske Studier og verdenspolitiske Interesser.»¹

af METTE HEDEMANN SØLTOFT

Det er dette citat i Børsen fra 1935, der er udgangspunktet for denne artikel. For hvem er det, der hentydes til, og hvorfor var der en forbindelse mellem orientalske studier² og verdenspolitiske interesser? Der er umiddelbart fem mænd, der springer én i øjnene, og det er ikke hvem som helst. For det var meningsdannende journalister, redaktører og forskere, og to af dem var medstiftere af landets to største aviser: Politiken og Dagbladet Information. Det var mænd, der var aktive i politik og som stillede op til folketingsvalg; en af dem blev finansminister. De havde også det til fælles, at de ofte rejste og i lange perioder opholdt sig i udlandet. Derudover var de alle uddannede inden for de orientalske studier. De fem mænd var: Rasmus Olsen Besthorn (1847-1921), Edvard Brandes (1847-1931), Johannes Østrup (1867-1938), Arthur Christensen (1875-1945) og Peter de Hemmer Gudme (1897-1944).

Disse fem mænd er måske et lidt stort brød at slå op i en så lille artikel som denne, for udover at de bidrog med forskning (Arthur Christensens bøger om Iran bliver stadig citeret i international forskning) og et uhyre stort antal avisartikler, så skrev de også romaner, noveller, teaterstykker og selvbiografier. Rammen for denne artikel skal derfor med det samme skærpes, for om hver af disse mænd, kunne der – og er der – skrevet bøger, artikler og lavet film.³ Her er det derfor det bemærkelsesværdige link mellem journalistikken og orientalistikken ved århundredeskiftet, der vil blive set nærmere på. En forbindelse som også den tidligere professor i arabisk Johannes Pedersen (1883-1977) var opmærksom på:

Han [Peter de Hemmer Gudme] var ikke den første herhjemme som gennem Orientaliske Studier førtes ind i Journalistik. Østrup, der jo var en af hans Lærere, havde gennem mange Aar forenet de to Virksomheder, og i en Periode havde tre af vore københavnske Dagblade en anset Orientalist som udenrigspolitisk Medarbejder, nemlig Besthorn og Arthur Christensen foruden Østrup.⁴

Som Johannes Pedersen påpeger, var det de københavnske dagblade, og ikke aviserne i provinsen de skrev for. Der var således tale om et særligt storbyfænomen.

Urbanisering

København var ved århundredeskiftet præget af store omvæltninger. Byen voksede fra 160.000 indbyggere i 1860 til 450.000 indbyggere i 1901 til over en million i 1940. Årsagen var masseindvandring af arbejdere fra landet, der bevirkede, at byen havde bredt sig ud over voldene, og tætte etageejendomme på Vesterbro og Nørrebro blev bygget til de mange nye indbyggere. Byen udviklede sig til en økonomisk ekspansiv industri- og handelsby, hvor der fra havnen sejlede handelsskibe med varer til og fra hele verden.⁵ En vitalitet og energi, med dertil hørende forlystelser, kabareter og værtshuse. Den hurtigt voksende by havde dog også sine bagsider med store sociale uligheder og fremmedgørelse. Forfattere skrev om den dæmoniske by, og Johannes Jørgensen beskrev den moderne by, som et ufrit naturløst «stenfængsel»: «Under de nuværende Forhold, da Kulturen inde-spærrer flere og flere Mennesker i sine Stenfængsler, og naturen for en stadig voksende Part af menneskeheden gaar over til at blive noget, der kun kendes fra Bøger ...»⁶

Det er denne by i hastig og ukontrolleret vækst, som de fem orientaler voksede op i, eller som de kom til, som unge mænd for at studere de orientalske fag på Københavns Universitet.

Baggrund og særstatus

Arthur Christensen voksede op i et arbejderhjem på Nørrebro, hvor hans far arbejdede på posthuset. Rasmus Olsen Besthorn var søn af en tjenestekar, og blev senere adopteret af en værtshusholder i København. Johannes Østrup var søn af en landmand, der som så mange andre var flyttet til byen med sin familie. Edvard Brandes, der var bror til den berømte George Brandes, voksede op i et grosserhjem i København. Peter de Hemmer Gudme var søn af en gymnasielærer og voksede op i Århus. Han blev først cand.theol. og fortsatte derefter sine studier af de orientalske sprog.

De havde således forskellig social baggrund, men trods deres forskellighed fik de et fælles ståsted i deres atypiske valg af de orientalske fag. De var derfor anderledes, eller som de ofte kaldte hinanden «personligheder». De var da heller ikke i tvivl om deres særlige begavelse i forhold til massernes. Johannes Østrup skrev i forbindelse med en debat om det stadig stigende antal studerende på universiteterne, der i høj grad var en frygt for et akademisk proletariat, «den mest samfundsfarlige»,⁷ at han for sit eget vedkommende ikke havde noget at frygte. For:

De, der melder sig for at studere orientalske Sprog, det er ikke Sinkerne... og hænder det en enkelt Gang, at en mindre vel Egned forvilder sig ind i et Auditorium, hvor der dyrkes orientalske Sprog... så varer det i reglen ikke længe, inden han finder ud igen...⁸

Orientaliske studier var således for de kvikke unge mænd, ifølge Østrup.

Det moderne liv, orientalisme og Tivoli

Hvorfor valgte de så de orientalske studier? Martin Zerlang giver en overbevisende analyse af forlystelsesstedet Tivoli ved århundredeskiftet, der som en by i byen, var katalysator for det moderne byliv. Et hjemsted for nye omgangsformer, hvor ar-

bejdere og velhavende, kvinder og mænd kunne mødes, trods køn og classeskel, og hvor en ny handel baseret på økonomisk liberalisme blomstrede. Dette sted var også kendetegnet ved dets dyrkelse af en orientalsk arkitektur med orientalske cafeer og restauranter og personale klædt i orientalske klæder.⁹ Kort sagt, Orienten var

◎◎◎

Tivoli var også kendetegnet ved dets dyrkelse af en orientalsk arkitektur med orientalske cafeer og restauranter og personale klædt i orientalske klæder.

◎◎◎

på mode i Danmark, og i særdeleshed i København, hvor teatre, digte og bøger bugnede med fortællinger om Orienten. Det var nu især en skikkelse, der fik særlig stor opmærksomhed, og det var Aladdin. Denne arbejderdreng, der får en appelsin i turbanen, og som uspolet og uden af skifte karakter stiger op ad den sociale rangstige og ender som prins. Det var derfor ikke overraskende, at disse fem unge mænd, valgte de orientalske studier. For faget var modernet, og hvis man som Besthorn, Christensen og Østrup kom fra mindre-bemidlede hjem, så var der uden tvivl også socialt højere til loftet på de orientalske studier, end på de mere konventionelle studier, som medicin og jura. Aladdin havde indirekte banet vejen for dem, men Aladdin var mere end en rollemodel for social mobilitet, han var indbegrebet af individualitet, stærk handlekraft, lange rejser og en frihed til at være sig selv. Karakteregenskaber, som disse fem mænd værdsatte og ofte efterlevede:

Besthorn gik med stor hat rundt i de københavnske gader, når han ikke rejste til Paris, hvor han i nationalbibliotekets arabiske manuskripter samlede materiale om den «spansk-arabiske digter Ibn-Zaidun».¹⁰ Arthur Christensen rejste hele sit liv, og havde tre længere ophold i Iran. Johannes Østrup disputerede med sin doktorgrad som 24-

årig om *Tusind og en nats eventyr*, for dagen efter at drage til Mellemøsten, hvor han først kom hjem to år senere ridende på en araberhest. Edvard Brandes var også berejst og blev kendt og berygtet for sin duel med en skuespiller, og hans forsvar for større seksuel frihed kønnene imellem i den debat, der er blevet kaldt sædelighedsfejden. Peter de Hemmer Gudme udkæmpede flere krige i Finland mod Rusland, og blev en af landets store frihedskæmpere under Anden Verdenskrig, og da han blev taget af Gestapo, tog han sit eget liv for ikke at afsløre sine venner i frihedsbevægelsen. Så selvom kampen for frihed fik store personlige omkostninger for Gudme, så ændrede det ikke ved, at de var eventyrlystne og stortrivedes i storbyens muligheder. De havde nemlig også en særlig evne til selvdisciplin, der var kendetegnende for, at den moderne urbane mand lykkedes:

The urbane man is by definition sociable and able to adapt himself to new relationships. If the city is «a world of strangers», he is one who feels at home among strangers. His mental elasticity presupposes a high degree of self-discipline. In the city social relations are not regulated by surveillance by others. Instead it is the individual who must draw the lines.¹¹

Den moderne, fleksible og selvdisciplinære mand, som Zerlang beskriver i overstående citat, var karaktertræk, der gik igen – eller i hver fald prist – hos de fem orientalister, og ikke overraskende var de stærke tilhængere af liberalismen. Hans Bonde skriver, at århundredeskiftet ligeledes var kendetegnet ved, at moderniteten havde rykket ved manderollerne, og der var opstået en usikkerhed omkring maskulinitet. Dette udmøntede sig blandt andet i skønhedskonkurrencer, hvor idealmanden blev kåret, længe før skønhedskonkurrencer for kvinder fandt sted. Sporten og gymnastikken fik i den forbindelse afgørende betydning for nye mandeidealer.¹² Det

giver mening, at der udover sporten, også var andre steder, hvor nye mandetyper blev afprøvet, og det kunne meget vel tænkes, at det orientalske københavnerum, for eksempel Tivoli, også var et sted, hvor der blev eksperimenteret med en anden og ny mandæstetik, for eksempel den melankolske og dyrt klædte dandy, eller den berøjste mand i orientalske klæder, med fez og tøfler, som Frederik den syvende bar. Det orientalske københavnerum rummede nogle muligheder for at bryde med traditionstunge klasseskel, kønsskel, og det gav en frihed til at eksperimenterere med nye former for arkitektur, handel, og øjensynlig også en ny mandæstetik, der sandsynligvis bevidst eller ubevidst har gjort orientalistikken til et dragende fag for de fem mænd.

Udenrigspolitiske journalister, ikke professorer

De var uddannede orientaler, men som et andet fællestræk arbejdede de også alle fem som journalister. Besthorn var udenrigspolitisk medarbejder først på Nationaltidende, og senere på Berlingske Tidende.¹³ Arthur Christensen blev ansat som studentermedhjælper på udenrigsafdelingen på Berlingske Aften i 1907, den avis der senere tog navneskifte til Weekendavisen, og skrev for denne indtil cirka 1936, også selvom han blev professor i 1919. Østrup var udenrigspolitisk medarbejder på Nationaltidende og Berlingske Tidende.¹⁴ Peter de Hemmer Gudme skrev først for Ekstrabladet, senere for Berlingske Tidende og Nationaltidende,¹⁵ og under Anden Verdenskrig på den illegale avis Nordisk Nyhedstjeneste, der blev forløberen for Dagbladet Information.¹⁶ I 1884 var Edvard Brandes medstifter af Politiken. Derudover skrev de alle flittigt for de danske magasiner Gads danske Magasin og Tilskueren.

Deres journalistiske virke er kendetegnende ved en overraskende alsidighed. De skrev om så forskellige emner som kvindefrigørelse, uddannelsespolitik, psykologi, sociologi, litteratur, men

det var dog især udenrigspolitikken, der havde deres interesse. Protrætter af magtfulde regenter: konger, kejsere og generaler, og nationale konflikter, intriger og krige, hvor nationalgrænser blev fastlagt eller flyttet. I deres udenrigspolitiske dækning var de ikke begrænset af en særlig mellemøstsvinkel, men dækkede stort set alle udenrigspolitiske brændpunkter. Besthorns artikler i Gads danske Magasin fra 1910-11 viser, hvor altfavnende de var i deres udenrigspolitiske dækning: «Den portugisiske Revolution» (1910) «Den engelske Krise» (1910) «Udlandet i 1910» (1911) «Persien» (1911) «De tysk-franske Marokko-Kriser» (1911).

Deres udenrigspolitiske bredde kan forklares som udtryk for en mere eller mindre udtalt tese om, at vidste man noget om Mellemøsten, så vidste man nok også noget om resten af verden. Hvilket på sin vis gav mening, da Mellemøsten i høj grad var et område, hvis politik havde langtrækkende konsekvenser for de store europæiske kolonimagter. Det er også denne tese, professor Vilhelm Andersen indirekte byggede på i sin beskrivelse af Besthorn, hvor det ligeledes var orientalistens særlige filologiske fortrin, der fremhævedes:

Maaske det er Dr. Besthorns østerlandske Studier, der fra først af har indstillet hans politiske Syn paa en videre Horisont, end det har været almindeligt i den danske Presse siden 1864. Og maaske det er hans historiske og filologiske Uddannelse, hans Vane at omgaas med Haandskrifter, der har lært ham at tolke Tidens Tekst, at gennemse og granske Verdenhistoriens Dokumenter og kun paa dette Grundlag forme sin Mening og fælde sin Dom.¹⁷

Det er mere end sandsynligt, at de fem orientaler stortrivedes på aviserne, men det var alligevel en akademisk karriere på Københavns Universitet de stræbte efter, i hvert fald for fire af de fem orientalistes vedkommende.

Østrup var i tyve år ansat på Københavns Universitet i en midlertidige stilling, som ekstern lektor, ved siden af sit journalistiske arbejde, indtil han endelig som 51-årig fik en fast stilling som professor i islam på Københavns Universitet. Jørgen Bæk Simonsen lægger i sin beskrivelse af Østrup vægt på Østrup som formidleren. Simonsen skriver, at han «formulerer en holdning til, hvad en ansat universitetslærer også har pligt til at gøre ... at meddele sig til det omgivende samfund».¹⁸

Der er ingen tvivl om, at Østrup nød at videregive sin viden om Mellemøsten, hvilket er tydeligt i hans bøger og artikler, og han har sikkert også set det som sin pligt, men Østrup havde dog også en anden mere jordnær årsag til at være formidler. Journalistikken var en økonomisk nødvendighed, da universitets dør var så vanskelig for ham at slå ind: «Man bliver ikke professor ved universitetet ved at holde krotaler ude i landet og harlekinstog i København»,¹⁹ som en gehejmekonferensraad Goos skulle have udtalt i forbindelse med Østrups hjemkomst på Valby Bakke, iført beduinklæder på araberhest.

Peter de Hemmer Gudme havde ligesom Østrup også ambitioner om en akademisk karriere, men han gik også den journalistiske vej:

*Der er ingen Tvivl om, at hans [Gudmes] Ønske var at benytte de Midler som Læreraarene havde givet ham, til Arbejde i Orientforskningens Tjeneste. Men overfor dette Ønske stod hans Trang til at ... benytte sin Sagkundskab til at orientere sine landsmænd angaaende det som skete.*²⁰

Besthorn søgte ligeledes forgæves et professorat ved Københavns Universitet i semitisk-østerlandsk filologi.²¹ Jeg har ikke kunnet finde nogen kilder på, at Edvard Brandes drømte om et professorat på universitetet, men det tyder det ikke på. Brandes havde sikkert mere end rigeligt i sin karriere som chefredaktør og minister. Arthur Christensen var

den eneste af de fem orientaler, der i en relativ tidlig alder fik en fast stilling på Københavns Universitet. Han blev i 1919, som 44-årig, professor i iransk filologi. Hvorfor det netop var Christensen, der opnåede dette så tidligt i sin karriere, kan måske skyldes, at han var den mindst spektakulære og opsigtsvækkende af de fem mænd.

Den arabiske historie skulle nuanceres

Deres syn på islam var præget af deres eget religiøse ståsted. Christensen var irreligiøs, og skrev med stor skepticisme om alle religioner, Brandes var sekulær jøde, Gudme var kristen og i sin ungdom tilhænger af den zionistiske bevægelse,²² for dog senere, efter at have rejst i Palæstina og Israel, at modificere sin holdning til også at have øje for palæstinenserne trængsler.²³ Østrup og Besthorn skrev ikke om deres personlige religiøse tilhørsforhold, men de har øjensynligt været sekulære kristne. Til trods for disse personlige og religiøse forskelle var der alligevel noget, der gik igen i deres karakteristik af islam og muslimer, og det var deres ønske om at nuancere. I dag ville man sikkert kalde flere af deres udtalelser for eurocentrisk og racistiske, men læser man tidens autoritative kilder, så var disse langt mere fordomsfulde, og fulde af skrøner. Nedenstående citat er fra Store Nordiske Konversations Leksikon fra 1916, hvor man kunne læse om indbyggerne i Mekka:

*En Særstilling har Byen Mekka, hvis hele Tilværelse grunder sig paa Pilegrimstrafikken; denne har skabt ret ejendommelige økonomiske Tilstande hos Indbyggerne; Befolkningen i Islams helligste By betegnes som bestaaende af Bedragere og Bondefangere.*²⁴

En anden ofte benyttet kilde, som flere af de danske leksika var tydeligt påvirket af, var The Encyclopædia Britannica. Nedenstående citat er et

udpluk af Britannicas portrættering af araberens karakter:

*The Arab face, which is not unkindly, but never smiling, expresses that dignity and gravity which are typical of the race. While the Arab is always polite, good-natured, manly and brave, he is also revengeful, cruel, untruthful and superstitious.*²⁵

Disse eksempler, som mest af alt lyder som fordomsfulde røverhistorier, var datidens myndige beskrivelser af arabere og islam, og det er disse udlægninger, som de fem orientaler mere eller mindre forsigtigt forsøgte at pille ved. Det krævede dog tålmodighed og snilde at nedbryde indgroede fordomme. Johannes Østrup skrev:

*Konstantinopel har ... meget at kæmpe imod ved de en gang fastgroede fordomme. Konstantinopel må jo være en rent orientalsk by og bedømmes så efter den for alle orientalske byer en gang affattet recept: malerisk, men svinsk, interessant at besøge, men gyselig at opholde sig i.*²⁶

Andre gange blev der ikke lagt fingre imellem, når for eksempel Brandes i sit forsvar for den islamiske verden, sammenlignede den med den aggressive og uoplyste kristendom. Han afsluttede sit indlæg med at underskrive sig «Islamist», hvilket må have haft helt andre konnotationer, end ordet har i dag.

*Muhameds Efterfølgere hører til Verdens mest oplyste Monarker, langt mere dannede og fordragelige end de kristne Fyrster den Gang og senere. Ingensinde er der i Islams Navn begaaet saadanne Forbrydelser som i Kristendommens. Og man skal ikke glemme, at det var Araberne, som frelste den klassiske Viden under Middelalderens mørkeste Tidsrum, og at Renaissance begynder, hvor Araberne slap... Dens Gud [Missionens Præster] brænder Biblioteker af, ikke Islams Kaliffer. Deres Ærbødige. Islamist.*²⁷

Arabernes historie var stor og vigtig, og den krævede æresoprejsning. Ligesom Brandes ville Peter de Hemmer Gudme oplyse danskerne, og rehabilitere arabernes historie og kultur:

«Arabernes forfinede Kultur blomstrede, inden Danmark traadte ind i Historien, og kulminerede, inden Jydske lov saa Lyset.»²⁸

Indimellem blev de også overvældet af modløshed, som når Arthur Christensen skrev om danskernes mangel på udsyn og deres nationale indadvendthed:

«Vi lærte at kigge ind ad vore egne Vinduer, endda maaske mere end godt var, saa vi ofte glemte, at der var en Verden udenfor Vorherres lille Danmark.»²⁹

Som det fremgår af disse eksempler, var de fem orientaler som udgangspunkt op imod en generel antagelse om arabernes kulturelle underlegenhed. Det var bestemt ikke, fordi de fem orientaler var imod generaliseringer. De ville hellere end gerne male med brede penselstrøg, men deres videnskabelige redelighed krævede, at de måtte modificere og justere deres fremstillinger om Mellemøsten, ofte på bekostning af en skarphed, men dermed også mere nuanceret og mindre firkantet.

Den akademiske og folkelige orientalisme

Det var ikke kun leksikas nedvurderende præsentation af islam og muslimer, som de fem orientaler måtte forholde sig til. For på den anden side var der den folkelige orientalisme, der, som nævnt, var på mode. For Christensen havde den folkelige orientalisme været en katalysator for hans interesse for de orientalske fag. I sine upublicerede erindringer beskriver han, hvordan han i sin barndom passioneret nærstuderede illustrationerne i *Tusind og en nats eventyr*:

Folk var altsaa klædt, som man saa dem paa Billederne, i farverige Kjortler og med Turban paa Hovedet. Husene lig-

nede slet ikke vore, der var Kupler med Halymaane foroven og Minareter. Baldakinprydede Baade sejlede paa Tigrisfloden. Der var mægtige Kaliffer og sorte Slaver osv».³⁰

Den folkelige orientalisme kunne dog også være undergravende for en lærd professor, og Christensen nedsatte omhyggeligt vandtætte skotter ned mellem den akademiske og den folkelige orientalisme, som han kendetegnede ved at være en ældre og uvidenskabelig variant skabt af journalister og forfattere, og som mest af alt var for masserne og for kvinder: «Folk var så videbegærlige [om Orienten], især Damerne... Gueulette paa tog sig at levere det til almindelig Dannelse hørende Kvantum Orientalisme i en behagelig Form.»³¹ I modsætning til denne populære og ældre orientalisme var der, ifølge Christensen, nu opstået en ny og videnskabsbaseret orientalisme, der var drevet af individualisten og videnskabsmanden: «... den nyskabende Aandsarbejder, Videnskabsmanden, som finder nye Sammenhæng, den initiativrige Foregangsmand ... kort sagt *Personligheden*»³² [Christensens kursiv].

Jakob Skovgaard-Petersen skriver også om forskellen mellem den akademiske og den mere populære orientalismeved århundredeskiftet. Han skriver: «orientalistikken, som en humanistisk videnskab, der bevæger sig mod en institutionalisering, en metoudisering og en professionalisering»,³³ der var kendetegnende ved «en borgerlig, mandlig, seriøs, minutøs beskæftigelse».³⁴ Den folkelige orientalisme, som Skovgaard kalder den «æstetisk orientalisme», fandtes «i fritidslivet og den kommercielle forlystelsesbranche». Skovgaard spørger i den forbindelse, om de to havde noget med hinanden at gøre. Det mener han ikke, og han finder belæg hos datidens orientaler: «Spurgte man de samtidige fagorientaler, havde de kun foragt overfor samtidens overfladiske orientalistiske sværmeri.»³⁵ Men selvom orientalerne tog stærk afstand til

den folkelige orientalisme, så var de selv i skudlinjen, for i folkemunde blev den akademiske orientalisme ofte latterliggjort som et unyttigt og uproduktivt luksusfag, og som Arthur Christensen følte sig nødsaget til at forsvare som et nyt nyttefag til fordel for handel og økonomi:

«Orientalisme» er for de fleste Mennesker et ord af en sær, fremmedartet Klang, ærefrygtindgydende, men alt andet end populært. Man forbinder gerne dermed Forestillingen om besynderlige Kragetaer, som møjsommeligt dechifrerer af nogle Lærde Pedanter til Fryd for dem selv og til Gavn for ingen. Men Sagen er i Virkeligheden den, at Orientalismen kommer det virkelige Liv stadig nærmere; hvad der for 100 Aar siden var en Luxus-Videnskab, er nu blevet en Nytte-Videnskab af største Betydning for Verdenssamkvemmet... For de store Koloniallande er det af største Betydning, at Kendskabet til Orientens Forhold og Institutioner uddybes, og det er heller ikke uden Værdi for mindre Lande, som ville tage Del i vor Tids intensive kommercielle og økonomiske Arbejde i fremmede Verdensdele.»³⁶

Det er imidlertid en forsimpling at foregive, at der kun fandtes en akademisk og folkelig orientalisme, for der var, som Skovgaard også påpeger, mange mellemformer, også inden for det, som i denne artikel er beskrevet som folkelig orientalisme, idet den spændte fra den kulørte kommercialisme til høj- og finkulturen.

I modsætning til Skovgaard, mener jeg dog, at den folkelige og den akademiske orientalisme var i et konstant samspil, for uanset hvor meget den akademiske og den folkelige orientalisme lagde afstand og gjorde nar af hinanden, så forholdt de sig til hinanden, og de var desuden afhængige af hinanden og berigede hinanden på forskellig vis. Østrups oversættelse af *Tusind og en nats eventyr* er et godt eksempel på dette. Østrups professionelle og fagligt solide oversættelse forstærkede og inspirerede den folkelige danske orientalisme. Et

eksempel, der går igen ude i Europa, hvor franske, tyske og engelske lærde orientaler oversatte de orientalske tekster, der derefter blev forarbejdet og gendigtet af europæiske forfattere og filosoffer som Goethe, FitzGerald, Nietzsche, der efterfølgende gjorde Hafez, Omar Khayyam, Zarathustra til populære orientalske superstjerner i Vesten. Omvendt er der også eksempler på, at den folkelige orientalisme fremmede den akademiske. Den romantiske og folkelige interesse for de germanske (ariske) sproglige og kulturelle rødder har uden tvivl været gavnlig og befordrende for, at fagene indisk og iransk, som nogle af de første, blev skilt fra orientalistikken med egne professorater på Københavns Universitet.

Den globale udveksling og dialektik, der foregik i 1800- og 1900-tallet mellem Mellemøstens intellektuelle og den vestlige orientalisme, som forskere i dag er blevet langt mere opmærksomme på, og som blandt andet er blevet kaldt «Persophilia»,³⁷ mener jeg, var et samspil, der lignede den dialektik, der foregik lokalt mellem den folkelige og den akademiske orientalisme i København. De lærde orientaler holdt på den ene side den kulørte orientalisme ud i strakt arm, og på den anden side nød de godt af den, hvilket blandt andet kom til udtryk i Arthur Christensens beskrivelse af Østrup, som Christensen opsøgte, meget ung og imponeret:

Inden jeg gik i Gang med Universitetsstudiet, søgte jeg Raad hos Dr. J. Østrup, som den Gang lige var vendt Hjem fra sin første Orientreise og blevet modtaget med en folkebegejstring, der vel kun for en meget ringe Del skyldes folkelig Interesse for orientalske Studier. Men som alligevel nok kunde bestyrke mig i mit Forsæt at uddanne mig til Orientalist.³⁸

Østrups karriere, mener jeg, blev et konkret eksempel på en kulturoverskridelse mellem det folkelige og det akademiske, der blev uhelds-

vanger, fordi Østrup flirtede for eksplicit med det folkelige ved blandt andet at komme ridende hjem til København iført beduinklæder. Christensen påtagede underen mange år senere over Østrups stagnerede karriere, understreger kun dette:

Mærkeligt var det, at Østrup med sine fremragende Evner som Universitetslærer kom til at tilbringe 20 Aar afsit Liv i den beskedne Stilling som «midlertidig Docent», en Stilling, der end ikke gjorde ham til Medlem af det filosofiske Fakultet.³⁹

Den folkelige orientalisme kunne derfor være en farlig forbindelse, men den kunne også være til orientalisternes fordel, hvilket den journalistiske levevej øjensynlig var et eksempel på.

Journalismen og beduinfantasier

For ét var, at disse orientaler søgte mod journalismen som en værdig levevej, når det nu var så svært at få en stilling på universitet, et andet var, hvorfor aviserne var interesserede i at ansætte dem. Hvad var det, der gjorde, at netop orientalerne var attraktive skribenter? Vilhelm Andersen mente, som tidligere refereret, at det var orientalistens solide filologiske uddannelse, der gjorde dem så gode til at «tolke tidens tekst». Det giver dog kun et delvist svar på, hvorfor det var orientalerne aviserne ansatte. For den akademiske grundige metode, kendetegner så mange andre humanister, det være sig historikere, litterater etc. Svaret på hvorfor det netop var orientalerne, der blev ansat, mener jeg imidlertid kan findes i den dialektik, der foregik mellem den akademiske og den folkelige orientalisme, og som orientalerne på særligt udvalgte områder tillod sig at hengive sig til. Et af de områder var beduinlivet. I de følgende citater, der er eksempler på de lærde orientalistes fascination af beduinerne, skrev de sig lige ind i den folkelige orientalisme.

Johannes Østrup levede blandt beduiner på sin

rejse i 1891-93, og han gav et nuanceret billede af deres hårdføre liv, der bestemt ikke altid var en rosenrød beskrivelse, men han kunne også dvæle ved beduinernes frihed, lighed og problemløsende livsførelse, der for ham ofte overgik europæerne i livsindsigt:

Saa vidt mig bekendt, er disse de eneste Mennesker [beduinerne] i Verden, hvem det er lykkes i det praktiske Liv at forene de diametralt modsatte Begreber Frihed og Lighed. Hin franske Revolutionsmand, der formede den bekendte Frase, vidste aabenbart ikke, hvad han selv talte om; Beduinen har ikke grublet over Problemet, men de har løst det i Praksis, hvilket er mere, end man kan sige om noget politisk Parti i Europa.⁴⁰

Peter de Hemmer Gudme, der mest beskrev Mellemøstens politiske og historiske konflikter, skiftede også gear, når det handlede om beduinerne, hvor han lod sig forføre af ørkenlivets ret udokumenterede eventyr:

Som typisk Repræsentant for noget af det bedste blandt Beduiner nævner Lawrence den gamle Howeit-Kriger Auda abu Taji, der i Løbet af 30 Aar førte sin Stamme rundt paa Røvertog lige fra Aleppo og Basra og derved vandt et imponerende Ry og umaadelige Rigdomme... Han havde ... giftet sig 28 Gange, var blevet saaret 13 Gange ... og havde selv med egen Haand dræbt 75 arabere. Tapperhed, Gavmildhed og Gæstfrihed er de sande Beduiners fornemste Dyder. Griskhed og Grusomhed deres værste Laster... Begrebet Patriotisme eksisterer næppe for dem, da der ikke eksisterer noget større Begreb for dem end Stammen og til Tider endogsaa kun Clanen. Og med Religionen tager de det ikke højtligere end, at de lige saa gerne plyndrer en from Mekkapilegrim som en vantro. Disciplin er for dem et næsten ukendt Begreb, og de adlyder kun den Fører, de virkelig kan respektere.⁴¹

I romanen *Angstens rappe Saaler*, skrevet under Anden Verdenskrig og med denne grusomme krig

som bagtæppe, lod Arthur Christensen sin hovedperson, en tidligere professor i assyriologi, men nu degraderet til politimand, F. Leonard, møde en beduinhøvding i Centralasien. Til Leonards store overraskelse var beduinhøvdingen uddannet på flere af de største universiteter i Europa, men vendt den vestlige verden ryggen som et uciviliseret og goldt sted at leve:

Man tror gerne derover, at vi i vore Bjerge lever udenfor al Civilisation, men det er en Vildfarelse. Vi er ikke helt fattige her, eller rettere, vi var det ikke. I min Ungdom blev jeg - Abd-er-Rahman er mit Navn - af min Fader sendt til Europa for at studere. Jeg har taget Eksaminer i tre af Eders store Hovedstæder. Det er godt, sagde min Fader til mig, da jeg drog til Vesten, at kende de Farer, der truer os; derfor skal du ikke nøjes med i deres Videnskabers Huse at samle Kundskaber, som til syvende og sidst vil være en død Skat for dig, men du skal leve med Vestens folk og lære deres Sæder og deres Tanker at kende. Det har jeg gjort, og da min Uddannelse var afsluttet, vendte jeg uden Savn Vestens Byer Ryggen for her i mine Forfædres land at genoptage deres enkle og beskedne Levevis.⁴²

Beduinlivet var også rammen for Edvard Brandes teaterstykke om profeten Muhammed, der dog aldrig blev opført.⁴³ Stykket begynder i en løvhytte i Medina, hvor de berømte kaliffer, Abu Bakr og Omar, utålmodigt og ængstelige venter på Muhammed, der ikke er vendt hjem efter et røvertog. Muhammed vender dog uskadt tilbage i scene fem, men deres leder og profet er rystet, for Muhammed lider af kærlighedskvaler. Aisha, hans ynglingshustru er nemlig forsvundet under mærkelige omstændigheder, og snart går rygterne. Stykket er i den forbindelse præget af en udtalt mandschauvinisme:

Allah har skænket os Mænd Kvinden til vor Lyst – til vort Eje – til uindskrænket udeleligt Eje! Hun er vor: Hud og Haar, Legeme og Sjæl, hver Plet paa hendes Krop – hver

*Tanke i hendes Hjerne! Og ingen – ingen maa nyde andres Ejendom.*⁴⁴

Kvinderne i stykket er enten slaver, der danser, synger eller gives som gaver, eller hustruer, der jagtes af andre mænd, eller jomfruer, der giftes bort til gamle gråhårede mænd. Om Brandes her indirekte ønskede at tale kvindernes sag, som han havde været fortaler for,⁴⁵ eller han lod sig forføre af fantasien om beduinlivet, hvor blandingen mellem vold og seksualitet kunne pirre publikum, er ikke til at sige. Stykket ender med, at Muhammed modtager den berømte åbenbaring fra Allah, der frikender Aisha for synd, og ham selv som hanrej. Muhammed mander sig op, og et grusom slag udspiller sig i Medina, hvor Muhammeds mænd sejrer, der ydermere tilkendegiver en fremtidig sejr over Mekka. Bortset fra vold og seksualitet, er teaterstykket også præget af andre velkendte forestillinger om beduinlivet. At beduinen er højt hævet over materielle goder: «Muhammed: Jeg lever min Tid til Ende og aldrig skænkede jeg min Ejendom en Tanke»,⁴⁶ at beduinen er poetisk: «Muhammed: Du véd, jeg ynder Digterkunsten ...»⁴⁷ og sidst men ikke mindst den uafhængige og frie mand: «Muhammed gaar og kommer som han lyster. – Fred være med ham – han er en sjælden Mand.»⁴⁸

Beduinlivet tiltalte tydeligvis, de fem orientaler,⁴⁹ øjensynligt fordi de kunne genkende sig selv i disse nomader, som de karakteriserede ved at være selvtænkende, jordbundene, frie, berejste og lige glade med de materielle goder, der dermed også var en indirekte kritik af den forbrugsorienterede og naturfattede moderne vestlige verden. I fortolkningen og beskrivelsen af beduinlivet var der her et sted, hvor de ikke behøvede at være tørre akademikere med korrekte fodnoter, eller faktuelle udenrigspolitiske journalister, men et helle, hvor de kunne lade deres egne drengedrømme og den folkelige

drøm om Mellemøsten få frit spil.

Det er derfor meget tænkeligt, at det blandt andet var denne aura om det frie beduinliv, der uudtalt gjorde disse orientaler så attraktive som skribenter på aviserne. Tivolis orientalske minaretter lå jo lige om hjørnet, der tiltrak høj som lav, og som var blevet et folkeligt fælleseje. Der var læsere til det orientalske stof, og selvom de fem orientaler normalt værgede sig ved den folkelige orientalisme, så var de dog omgærdet af mystikken fra de store ørkenvidder, og de var *self made* mænd, der hver især var gået deres egne veje, som en slags moderne Aladdin'er.

Opsummering

Modernismen, det urbane, det maskuline og orientalismen blev på en særlig måde koblet i begyndelsen af 1900-tallet i København, hvilket afspejledes i arkitekturen, litteraturen og i moden. Det satte også sit præg på de fem orientaler, som denne artikel har omhandlet, der havde deres fortrin qua deres køn, uddannelse, og deres Aladdinagtige karaktertræk; rejselystne, modige, arbejdsomme og troen på, at den enkelte har sine frie muligheder, hvilket var skattede karaktertræk i tiden.

Besthorn, Christensen og Østrup formåede da også på imponerende vis at stige op af den sociale rangstige, fra arbejderdrenge til akademikere. De var også dagdrømmere, og drenge af den folkelige orientalisme, hvilket kom til udtryk i deres beskrivelser af beduinerne. Disse ret udokumenterede idealiseringer af ørkenlivet blev bemærkelsesværdig nok accepteret og trykt, sandsynligvis fordi det solgte, og fordi de var skrevet af ellers troværdige lærde orientaler. De havde svært ved at bryde døren ind til den akademiske verden og få faste stillinger på universitet, men de fik i stedet for muligheden for at virke som kompetente udenrigspolitiske analytikere på de københavnske aviser, hvilket de greb som en øko-

nomisk nødvendighed, men sandsynligvis også fordi de havde et ønske om at formidle og udfordre firkanterede autoriteters syn på Mellemøsten og islam.

• f •

LITTERATURLISTE

Andersen, Vilhelm. «Hilsener til Dr. Besthorn». *Nationaltidende* den 29. oktober 1917.
 Asmussen, Jes P og Fontenay. «Arthur Christensen» i *Dansk Biografisk Leksikon på lex.dk*. Hentet 10. marts 2021 fra biografiskeleksikon.lex.dk/Arthur—Christensen
 Bohm, Claus. *Springet*. Dokumentarfilm af instruktør Claus Bohm vist på DR K den 5. december 2017.
 Bonde, Hans. *Det ekstreme køn. Sport, politik og maskulinitet*. København: Hovedland, 2008.
 Bonde, Kampen om ungdommen. *Niels Bukh – En politisk biografi*. København: Museum Tusulanums Forlag, 2003.
 Brandes, Edvard og Helge Scheuler Nielsen. *Edvard Brandes Kritik og Politik. Artikler fra Politiken*. København: Helge Scheuler Nielsen, 2008.
 Brandes, Edvard. «Kalifen». *Politiken* den 3. november 1899 i Edvard Brandes og Helge Scheuler Nielsen. *Edvard Brandes Kritik og Politik. Artikler fra Politiken*. København: Helge Scheuler Nielsen, 2008: 126.
 Brandes, Edvard. «Morgenbrev». *Politiken* den 19. maj 1903 i Edvard Brandes og Helge Scheuler Nielsen. *Edvard Brandes Kritik og Politik. Artikler fra Politiken*. København: Helge Scheuler Nielsen, 2008: 160-161.
 Brandes, Edvard. *Muhammed. Skuespil i tre akter*. København: P.G. Philipsens Forlag, 1895.
 Christensen, Arthur. *Angstens rappe Saaler*. København: Ejnar Munksgaard, 1943.
 Christensen, Arthur. «Johannes Østrup». *Københavns Universitets Festskrift*. København, 1938.
 Christensen, Arthur. «Nationalisme og Internationalisme». *Gads danske Magazin* (1933).
 Christensen, Arthur. «Rokokotidens Østerlandsdrøm». *Tilskueren* (1906).
 Christensen, Arthur. «Upubliceret blandede autobiografiske optegnelser». *UTILG. 578, II. 2, (10) Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek*.
 Dabashi, Hamid. *Persophilia*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015.
 Fontenay, Fr. de. «R. Besthorn». *Dansk Biografisk Leksikon på lex.dk*. Hentet 10. marts 2021 fra biografiskeleksikon.lex.dk/R.—Besthorn
 Gudme, Iver. «Peters levnedsløb». Peter de Hemmer Gudme. *En mindebog*. Ryefelt, Wichmann og Erling Nielsen eds. København: Gyldendal 1947: 11-28.
 Gudme, Peter de Hemmer. «Johannes Østrup». *Dansk Biografisk Leksikon på lex.dk*. Hentet 10. marts 2021 fra biografiskeleksikon.lex.dk/Johannes—%C3%98strup
 Gudme, Peter de Hemmer. *Nær-Oriente og Stormagtskampen*. København: Gyldendal, 1941.
 Hvidt, Kristian. *Edvard Brandes. Portræt af en radikal blæk-sprutte*. København: Gyldendal, 1987.
 Larsen, Helge. «Edvard Brandes». *Dansk Biografisk Leksikon på lex.dk*. Hentet 10. marts 2021 fra biografisk-

leksikon.lex.dk/Edvard—Brandes
 Løkkegaard, Frede. «Semitisk-Østerlandsk filologi». Ellehøj og Grane eds. *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. 8, København: Gad, 1992: 477-509.
 Pedersen, Johannes. «Peter Gudme som Orientalist». Peter de Hemmer Gudme. *En mindebog*. Ryefelt, Wichmann og Erling Nielsen eds. København: Gyldendal, 1947: 49- 57.
 Simonsen, Jørgen Bæk. *Islam med danske øjne. Danskernes syn på islam gennem 1000 år*. København: Akademisk Forlag, 2004.
 Skovgaard-Petersen, Jakob. »Da Politikens grundlægger gjorde Muhammad til hanrej.» *Små fag, store horisonter; Småfagernes danske kulturhistorie i glimt*. Redaktører: Jakob Skovgaard-Petersen og Tea Sindbæk Andersen. Tværkultur nr. 7, Årbog for ToRS 2016.
 Skovgaard-Petersen, Jakob. «Ex Oriente Lux. Orientalisme, orientalistikken og de humanistiske værdier». *Videnskab og værdier. Den humanistiske udfordring*. Red. af Kirsten Hastrup. København: Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab, 2002: 131-143.
 Søltøft, Mette Hedemand. «The Danish orientalist Arthur Christensen's visit to Iran in 1929 and his meeting with the Iranian intelligentsia». *Iranian Studies* (2021).
 Zerlang, Martin. *Bylivets kunst. København som metropol og miniature*. København: Forlaget Spring, 2002.
 Zerlang, Martin. «Orientalism and modernity: Tivoli in Copenhagen». *Iranian Studies* (1997).
 Østrup, Johannes. «Akademisk Proletar-Udrugning». *Gads danske Magazin*.
 Østrup, Johannes. *Erindringer*. København: Hirschsprung's Forlag, 1937.
 Østrup, Johannes. *Orientaliske Høftighedsformler og Høftigheds-former*. København: N.p., 1927.
 Østrup, Johannes. *Skiftende Horisonter. Skildringer og Iagttagelser fra et Ridt gennem Ørkenen og Lilleasien*. København: Gyldendal, 1894.

AVISER, LEKSIKA OG ONLINE MEDIER:

Børsen. den 9. januar 1935.
 Danmarkshistorien.dk. «København». Hentet den 22. maj 2021. danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/koebenhavn/
 The Encyclopædia Britannica. «Arabs». Vol II, Eleventh Edition, Cambridge: University Press, 1910.
 Store Nordiske Konversations Leksikon. «Arabien». København: Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1916.

NOTER

- 1 Børsen, den 9. januar 1935.
- 2 Orientaliske studier, er ligesom begrebet Orienten, et noget upræcist benævnelse, der i begyndelsen af 1900-tallet blandt andet dækkede over sprogfagene arabisk, hebraisk, indisk, sanskrit, ægyptologi, assyriologi, iransk og tyrkisk. Se *Københavns Universitet 1479-1979*, bind VII, red af Poul Johs. Jensen og Leif Grane. København: Gads Forlag, 1992.
- 3 Se bl.a.: Hvidt, Edvard Brandes; Ryefelt et al., Peter de Hemmer Gudme; Dokumentarfilmen *Springet*. Instruktør Claus Bohm; Simonsen, *Islam med danske øjne*; Søltøft, «The Danish orientalist Arthur Christensen's visit to Iran».
- 4 Pedersen, «Peter Gudme som Orientalist», 51-52.

- 5 Danmarkshistorien.dk, «København».
- 6 Jørgensen, «København». Citeret fra Zerlang: *Bylivets Kunst*, 194.
- 7 Østrup, «Akademisk Proletar-Udrugning», 144.
- 8 Ibid., 145.
- 9 Zerlang, «Orientalism and modernity», 91-97.
- 10 Fontenay, «R. Besthorn».
- 11 Zerlang, «Orientalism and modernity», 85.
- 12 Bonde, *Det ekstreme køn*, 208-214. Bonde, *Kampen om ungdommen*, 25 ff.
- 13 Ibid.
- 14 Gudme, «Johannes Østrup».
- 15 Ryefelt et al., Peter de Hemmer Gudme, 18.
- 16 Ibid., 46.
- 17 Andersen, «Hilsener til Dr. Besthorn».
- 18 Simonsen, *Islam med danske øjne*, 152.
- 19 Løkkegaard, «Semitisk-Østerlandsk filologi», 501.
- 20 Pedersen, «Peter Gudme som Orientalist», 51.
- 21 Fontenay, «R. Besthorn».
- 22 Pedersen, «Peter Gudme som Orientalist», 52.
- 23 Ibid., 56.
- 24 Store Nordiske Konversations Leksikon, «Arabien», 421.
- 25 The Encyclopædia Britannica, «Arabs», 285.
- 26 Østrup, *Skiftende Horisonter*, 368.
- 27 Brandes, «Kalifen», Politiken, den 3. november 1899.
- 28 Gudme, *Nær-Oriente og Stormagtskampen*, 11.
- 29 Christensen, «Nationalisme og Internationalisme», 175.
- 30 Christensen. «Upubliceret blandede autobiografiske optegnelser», 20.
- 31 Christensen, «Rokokotidens Østerlandsdrøm».
- 32 Arthur Christensen: «Massen og Personligheden», Berlingske Tidende, den 6. februar 1933.
- 33 Skovgaard-Petersen, «Ex Oriente Lux», 133.
- 34 Ibid., 132.
- 35 Ibid., 133.
- 36 Christensen, Berlingske Tidende, 26. april 1905.
- 37 Dabashi, *Persophilia*, 14-17.
- 38 Christensen, «Upublicerede blandede autobiografiske optegnelser», 20.
- 39 Christensen, «Johannes Østrup», 171.
- 40 Østrup, *Erindringer*, 129.
- 41 Gudme, *Nær-Oriente og Stormagtskampen*, 155-156.
- 42 Christensen: *Angstens rappe Saaler*, 49-50.
- 43 Skovgaard-Petersen, «Da Politikens grundlægger gjorde Muhammad til hanrej», 82.
- 44 Brandes, Muhammed, 78-79.
- 45 Se blandet andet: Brandes, «Morgenbrev». Politiken, den 19. maj 1903.
- 46 Brandes, Muhammed, 175.
- 47 Ibid., 125.
- 48 Ibid., 31.
- 49 Pga. Corona-nedlukningen har det Kongelige Bibliotek været lukket, imens jeg skrev denne artikel, og jeg har derfor ikke kunnet søge i Tilskueren og Gads Danske Magasin, hvor jeg er overbevist om, at jeg også vil kunne finde en beduinbeskrivelse af Besthorn.